

AZ ELSŐ JEZSUITA HITTÉRÍTŐK FELJEGYZÉSEI VIETNAMRÓL

1558-ban száműzték Hanoiból Nguyen Hoang főmandarint. Az udvarban befolyásos Trinh család így akart megszabadulni vetélytársától. Az eltávolított Nguyenek megvetették a lábukat Dél-Vietnamban, Huében rendezkedtek be. Ezzel a korábban egységes és centralizált vietnami állam kettévált, az északi Trinhek és a déli Nguyenek részállamai között megközeleltően a 17. szélességi foknál húzódott a határ, ott, ahol az 1954-es egyezmény ideiglenesen kettészelte a vietnami nemzetet.¹ A vietnami államnak a XVIII. század végéig tartó kettészakadása éppen akkor következett be, amikor az első európai gyarmatosítók megjelentek Dél-Kelet-Ázsiában.

Már a XVI. század közepétől kezdve a portugálok Goából, Malaccából és Macaóból ellenőrzésük alá vették az Indokínából nyugat felé irányuló kereskedelmet. Az első portugál katonai egység 1535-ben érkezett Vietnam partjaira. Tőlük örökölte az ország déli része a Cochinchina nevet. A hollandok csak 1636-ban jelentek meg, és a Trinhek oldalán avatkoztak bele a két részállam közt ekkor folyó háborúskodásba. 1627-től kezdve a Trinhek több támadást indítottak a Nguyenek ellen, majd 50 esztendőös belháború után 100 évre fegyverszünetet kötöttek a szemben álló felek. Ebben az időszakban, a XVII. század első felében az európai gyarmatosítók fő terjeszkedési iránya még nem érintette Dél-Kelet-Ázsiát, mindössze gyenge kereskedelmi kísérletekről volt szó, melyekben az angolok és franciák csak a század második felétől kezdve vettek részt.

Az európai térhódítás fő területe a XVII. században a hittérítés volt, melynek vezéralakjaivá a Japánból és Macaóból Indokínába átkelő jezsuiták váltak. Elsősorban itáliai és portugál hittérítők játszottak szerepet a vietnami katolikus missziókban. Innen van az, hogy a latinizált vietnami írásmód a portugál és kisebb mértékben a spanyol, olasz nyelvkiejtés szabályainak nyomait hordja magán. Hogy dallamos, monoszillabikus vietnami nyelv a quoc-ngu írás révén elsőként vált hozzáférhetővé az európaiak számára az ázsiai nyelvek közül, a katolikus térítő buzgalomnak volt köszönhető. ² Ugyancsak a hittérítés megkönnyítését szolgálták azok a leírások, melyek a jezsuita atyák jóvoltából az első európai szemmel tett megfigyeléseket tartalmazzák Vietnam társadalmi és kulturális, gazdasági és politikai viszonyairól.

¹ J. Chesneau: Contribution à l'histoire de la nation vietnamienne. Paris 1950 43–45. l. Az általános irodalomra és a vietnami feudalizmusra vö. Wittman Tibor: A vietnami feudalizmus néhány kérdése. Századok 1963. 2. 416–424. l.

² A vietnami nyelvre, általában a vietnami kultúrára az *Europe* 1961. jul.–aug. száma ad széles tájékoztatást.

A XVII. század első felében és közepén három hittérítő forrásértékű jelentései járulnak hozzá a vietnami történelem e szakaszának behatóbb megismeréséhez. Christophoro Borri „Relatione”-ja, Aléxandre de Rhodes és Joseph Tissanier „Relation”-jai rendkívül becses részleteket tartalmaznak, melyeket sem a vietnami, sem a francia történeti irodalom még nem aknázott ki megfelelően. Minthogy e századok vietnami története nem bővelkedik írott forrásokban, másrészt mivel a megfigyelések a korábbi századok viszonyaira is betekintést engednek, hasznosnak látszik, hogy felelevenítsük őket. A továbbiakban az itáliai és a két francia jezsuita írásainak legfőbb mondanivalóját kíséreljük meg röviden összefoglalni.³

Sajátos módon a térítő szerzetesek előbb a dél-vietnami részállam, „Kokinkína” felé tájékoztak, mely a mai Dél-Vietnam északi részét foglalta magába. Ide már 1615-ben megérkeztek az első misszionáriusok, két portugál, két japán és egy itáliai jezsuita, akiket a következő évben még egy portugál követett. 1917-ben a portugál A. Fernandez mellett ott találjuk az olasz Fr. de Pina atyát, aki elsőként tanulta meg a vietnami nyelvet és tette hatékonyvá a térítést. 1618-ban érkezett az itáliai származású *Christophoro Borri*, az indokínai misszió egyik legkiemelkedőbb, A. de Rhodes és mások mögött a történések által méltánytalanul elmellőzött alakja.

Már életének rövid vázlatát is kitűnő egyéniséget sejtet. Világlátott ember, aki a matematikával, hajózástudománnyal elmélyülten foglalkozott, két ilyen tárgyú tanulmányt írt. Coimbrai és lisszaboni tanulmányai után II. Fülöp udvarában is megfordult, hogy megmutassa a maga szerkesztette iránytűjét. Sajátos elmélete volt a három szférájú folyékony égről, és ez ki is váltotta Róma büntetését. Hosszú keleti utak után kevéssel az 1632-ben bekövetkezett halála előtt kilépett a jezsuita rendből, és még nem vált más rend tagjává, amikor ismeretlen szerencsétlenség áldozata lett. Térítéséről szóló kiváló leírását 1631-ben adták ki Rómában olasz nyelven.⁴ Még ugyanebben az évben lefordították franciára. A következő, a szerző halálának esztendejében látott napvilágot Bécsben a latin, Louvainben a flamand-holland és Lilleben az újabb francia fordítás. 1633-ban németre és angolra is lefordították a kiváló művet, mely eddig teljességgel ismeretlen világot tár az európai olvasók elé.⁵

Borri nemcsak részletes, de élvezetes beszámolót ad az általa látottakról és tapasztaltakról. Miután ismerteti Kokinkína nevét, fekvését és kiterjedését, mindjárt rátér azokra a földrajzi körülményekre, melyek megmagyarázzák a föld termékenységét. Kiemeli, hogy az áradásokat a vietnamiak arra is felhasználják, hogy csónakokon nagy kereskedelmi forgalmat bonyolítsanak le. Az épületeket úgy készítik el, hogy azok felső részeiben veszélytelenül tartózkodhassanak áradás idején. A föld csodálatosan termékeny, évente háromszor aratják a rizst. Nagy előszeretettel foglalkozik a dél-vietnami gyümölcsfajták

³ Az indokínai térítésre általános irodalom: *H. Chapoulié*: Rome et les missions d'Indochine au XVIIe siècle. Paris 1943., *Boniface*: Les debuts du christianisme en Annam . . . Hanoi, é. n., *A. Lanmay*: Histoire de la mission de Cochinchine. Paris 1920.

⁴ Relatione della nouva missione delli PP. della Compagnia de Giesu al regno de Cocincina. Róma 1931.

⁵ Mi a Bonifacy-féle modern francia fordítás szövegét használjuk. Relation de la nouvelle mission des pères de la Compagnie de Jésus, au royaume de la Chochinchine. Bulletin des Amis du Vieu Hué. 18e année No. 3—4. Juillet-décembre 1931. Borri életéről *L. Cadrière* bevezetője 261—265. l., valamint *Ch. B. Maybon* rövid cikke 269—276 l. Az utóbbi önállóan a Revue Indochinoise 1909-es évfolyamában található.

leírásával, különösen a banánnal, melynek egyik válfaját a vérhas ellen is használják. Szemléletes leírásban tárul elénk a bételragás ősi szokása, mely ösztönzést ad az arékapálma termesztésének. Hamarosan rátér a halakra és a belőlük nyert saumure-re, a rizs ízesítésére szolgáló, tápláló sós hallére. A fűszerek között kap megemlítést a „fecskefészek” is. Ezt egy fecskéhez hasonló madár készíti a tenger habjából és a saját gyomornedvéből, és a sziklákra rögzíti. A megszáradt, átlátszó anyagot innen kell levenni és vízben feloldani, mielőtt a hús fűszerezéséhez használnák. A vele való kereskedelem az uralkodó monopóliuma.

Kokinkínában, általában Vietnamban a tehenek fejését bűnnek tartják, nem isszák a tejet. Kiemelkedő helyet foglal el a gazdasági életben a selyemhernyó tenyésztés. Japán, Laosz és Tibet felé exportálják innen a selymet, mely nem olyan finom, mint a kínai, de erősebb. Borri Kokinkínát a világ fában leggazdagabb országának tartja. Külön kihangsúlyozza a vietnamiak gazdag és fejlett lakáskultúráját, a fafaragványok művészi színvonalát. Miután érinti az aranybányászatot, ezzel zárja le általános gazdasági áttekintését: „Az európai kereskedők, akik itt kereskednek, mondják, hogy Kokinkína kincsei nagyobbak, mint Kínáé, melyről tudjuk, hogy mindenben gazdag.”⁶

Az állatvilág is lekötötte hittérítőnk figyelmét. Különösen részletesen foglalkozik az elefántokkal, melyeket Kambodzsából hoznak be. Vietnamban nem értenek az elefántszelídítéshez. Saját és mások tapasztalatából részletez az elefántok okosságát, használhatóságát. Több nyelven adott parancsokat tudnak teljesíteni, de ezeket csak vezetőjüktől fogadják el. A harci elefántok egyre használhatatlanabbakká válnak, mióta a portugálok a puska tűzhatásával megriasztják őket.

Sokkal érdekesebb, amit Borri az emberekről mond. Mindenekelőtt a kokinkínaiak udvariasságát és kedvességét emeli ki. A haragot magukhoz méltatlannak tartják. „Míg a Kelet összes többi népei az európaiakat pogányoknak nézve gyűlölik őket, és amikor földjük bármely részére lépünk, sietnek elmenekülni, Kokinkínában éppen ellenkezőleg tömegesen tolonganak felénk, ezer kérdést tesznek fel és meghívnak megukhoz étkezni, és mindezt nagy udvariassággal, barátsággal és csiszoltsággal teszik. Velem és társaimmal történt, hogy alig érkeztünk meg hozzájuk, úgy tűnt, mintha régóta ismert barátok között lennénk.” Az egymás közti érintkezést is a testvéries hangnem jellemzi, ennivalójukat megosztják egymással, és nagy örömet találnak a jótevésben. Az európaiak nagyon jól érzik köztük magukat, egyszerű egy hajótörött társaságot a kapitány csak erőszakkal tudott útnak indítani Kokinkínából.⁷

„A kokinkínaiak szeretetre méltó és kedves jelleméből fakad az a tisztelet, mellyel körülveszik az idegeneket, kiknek megengedik, hogy törvényeik szerint éljenek és úgy öltözzenek, ahogy nekik tetszik. Sőt, dicsőítik az idegenek szokásait, és nagy udvariassággal megszodálják eszméiket, azokat övéik elé helyezve, ellentétben a kínaiakkal, akik el vannak telve hazájuk szokásaival és doktrínáival.”⁸ Elsősorban a hittérítői szempontoknak kedveztek azok a jótulajdonságok, melyekről annyit hallunk, ez azonban nem csökkenti jelentőségüket, legfeljebb élesebb megvilágításba helyezi azt a rokonszenves népi

⁶. Bulletin des Amis du Vieu Hué idézett száma (továbbiakban BAVH) 300. l.

⁷. BAVH 308–309. l.

⁸. Uo. 311. l.

jellemet, melyet ma is minden Vietnamba érkező idegen az első pillanatokban érzékelni tud.

Rendkívül divatos volt a XVII. században az a naiv népkarakterológia, mely általános benyomások alapján országok népeit néhány jellemvonás kalodájába zárta. Bizonyos földrajzi szempontok (északi hideg és déli meleg klíma különbségei) keveredtek a hagyományos galenusi tipológia kategóriáival. E sablonok Ázsiában elveszítették támpontjaikat, és a benyomások, tapasztalatok alakították ki az egyes véleményeket. A másik kiemelkedő vietnami hitterítő, Alexandre de Rhodes már olvashatta Borri kokinkínai megfigyeléseit, de nem ezek, hanem saját élményei alapján jellemzi az itteni lakosok magatartását. 1624 végétől másfél évet töltött Kokinkínában, majd 1640–41-ben tizenhét hónapot, és öt hónapos távollét után újabb két évet, egészen 1644-ig. Itteni megfigyeléseit a *Divers voyages et missions* című 1653-ban Párizsban kiadott művében rögzíti.⁹ Ugyanúgy, mint Borri, elragadtatással beszél Kokinkína lakóinak jelleméről, akik „kevésbé büszkéek, mint a kínaiak, közvetlenebbek és sokkal jobb katonák.”¹⁰

Rhodes az észak-vietnami Trinh-állam lakóiról, a „tonkiniakról” is hasonló hangnemben nyilatkozik. Különösen kiemeli, hogy a vietnamiak között nincsenek veszekedések. Amikor egy francia és egy portugál katona összeveszett, azt mondták neki, hogy „sohasem láttak ilyen barbárságot”. Perlekedések nincsenek: „teljesen ismeretlenek ezek között a pogányok között, akiket barbároknak hívunk; az önök belátására bízom, hogy mit mondhatnának rólunk, ha ismernék a királyi palota rendjét és a jogesavarás összes szabályait (ti. Európában)”. Rokon rokon ellen nem perlekedhet, és törvény van arra, hogy a földesúr nem lehet bíró abban a tartományban, ahol született.¹¹ Híres művében a *Tonkini történelemben* azt is megjegyzi, hogy 12 esztendő indokínai tartózkodása alatt egyszer sem hallott arról, hogy vietnami katonák között veszekedés támadt volna, és mindjárt hozzáteszi: ennek a népnek „veleszületett finomsága” van.¹²

J. Cabral atya vizitatori minőségben tartózkodott 1647-ben Észak-Vietnamban. Benyomásait így rögzíti: „Tapasztalataim szerint Keleten nincs olyan nép, amely olyan készséget mutatna a kereszténység iránt, mint a tonkini. Ez egy egyszerű, tanulékony és a hírhedt bűnöktől mentes nép . . . Egyébként e népeknek természetes jósága van, nagy a báj a jellemükben és erős a hajlamuk az imádság iránt.”¹³ J. Tissanier, aki 1658–60 között tartózkodott Tonkinban, a szokások és intézmények részletes leírása alapján levonja a végső következtetést, hogy e népet nem lehet barbárnak minősíteni.¹⁴

Mik azok a körülmények, társadalmi és kulturális jelenségek, amelyekre Vietnam népének első európai megfigyelői kedvező véleményüket alapozzák ?

⁹. Modern kiadása: *Voyages et missions du Père A. de Rhodes*. Lille 1884.

¹⁰. I. m. 59. l.

¹¹. U. o. 77-82. l.

¹². *Alexander de Rhodes: Tunquiniensis historiae libri duo* Ke So 1906 28 l. Eredeti olasz cím: *Relazione de felici successi della sancta Fide . . . nel regno de Tunchino Milano, 1651*. Latin és francia fordítása 1652-ből való. A továbbiakban a latin szöveget vesszük alapul (rövidítve: T. H.)

¹³. *Mission de la Cochinchine et du Tonkin*. Paris 1858. Par Montézon-Estève. 58.

Ebben van Joseph Tissanier Relation-ja is. Továbbiakban rövidítve: MCT.

¹⁴. MCT 112. l.

Maradjunk Borrinál és az általa leírt déli országrész viszonyainál. Jezsuitánk nagy szorgalommal 6 hónap alatt annyira megtanulta a vietnami nyelvet, úgyhogy már gyóntatni is tudott. Igyekezett híveihez közelebb kerülni életformájukban is, és ez különös hitelt kölcsönöz a mindennapos élet általa adott leírásának. Szemléletesen tárul elénk a nők színes ruházata, az arcukat eltakaró kalap, hosszú hajuk. A férfiak szintén hosszúra növesztik hajukat, a körműket is csak a kézművesek vágják le. Legyezőt és lábukra erősített sarut hordanak, köszönéskor nem veszik le kalapjukat. Borri és a jezsuiták általában mezítláb jártak, ami a meleg éghajlat alatt kellemesebb volt, mint a lábbelihordás. Étkezésükről az derül ki, amit ma is tudunk: fő ételük a rizs, melyre előzőleg elkészített hússzeletkéket tesznek, napjában négyszet is esznek, természetesen pálcikával. Szeretik a vendégeskedést, nagy lakomát csapnak. Idegennek nem tálnak rizst. Vendégségben először a tekintélyesebbek vesznek, majd a rangban következők kerülnek sorra. Bor helyett rizspálinkát isznak, kiváló teájuk van, mely segíti az emésztést. Még az ülésmódról néhány szót. A családtagok és rangban egyenlők a földre terített gyékényszőnyegre ülnek, a tekintélyesebb személyek alá szóttessel letakart gyékényt adnak, míg a földesurak, papok és főtisztviselők egy néhány tenyérnyi magasságban levő asztalra helyezkednek el.

Külön szól Borri a vietnami gyógyászatról is, mely iránt teljes elismeréssel adózik. Az itteni orvosok több olyan betegséget is gyógyítanak, melyek ellen Európában tehetetlen a tudomány. Neki is nagyobb bizalma volt az itteni orvosokhoz, mint európai kollégáikhoz. Mikor az orvos a beteghez érkezik, egy darabig pihen, majd megfogja a pulzusát, és hosszú vizsgálódás után megmondja, hogy mi a betegsége, esetleg azt, hogy állapota reménytelen. Meg egyeznek a gyógykezelés árában, az orvos elkészíti a gyógyszert, melynek előállítását titok. Ha a beteg a megjelölt időpontra meggyógyul, az orvos megkapja a pénzét, ha nem, akkor elveszti honoráriumát. A természetes módon előállított gyógyszerek nem okoznak hasmenést és hányingert, mint az európaiak, és mellettük nem kell más táplálékot használni. Naponta többször kap a beteg orvosságot. Az érvágás itt nem olyan általános, mint Európában, és sokkal finomabban csinálják. Csodálatos gyógyszerük van a csontok forrasztására, a skorpiómarást gőzöléssel gyógyítják.¹⁵

A. de Rhodes is elismeréssel ír a Kokinkínában megismert gyógy módokról. „Én, aki kezeik között voltam — írja a vietnami orvosokról — és aki tanúja voltam annak, hogy mire képesek, állíthatom, hogy nem maradnak el a mi orvosainktól, sőt bizonyos dolgokban felülmúlják őket.” Tudományukat apáról fiúra öröklik, régi orvosi könyvekből merítik. Főleg a pulzust ismerik jól, a beteg meg sem mondja, hogy mije fáj, az orvosnak kell azt kitalálni a pulzus vizsgálata alapján, melyet 3 részre osztanak, egyik a fej, a másik a gyomor, a harmadik a gyomor állapotára utal. Ennek megfelelően a pulzust mindig három ujjal érintik. Addig nem fognak hozzá a gyógyításhoz, míg a lázat le nem veszik. Orvosságaik izletesek és olcsók, az orvos adja őket. Az orvosok tradíció-kultuszára jellemző, amit Rhodes elmond. Egyik orvos, aki őt is meggyógyította, hajlott a megtérésre, de nem keresztelkedett meg, mert nem volt hajlandó lerombolni azt az oltárt, melyet az orvosok az első orvosok tiszteletére emelnek házaikban.¹⁶

¹⁵. BAVH 316—319. l.

¹⁶. Voyages et missions du Père A. de Rhodes, 169—172. l.

Az elmondottakat Tonkinra is érvényesen J. Tissanier erősíti meg. „Csodálatos dolog az orvosok tudománya ebben a királyságban. Kevés, de jól tanulmányozott könyvvel azokra a betegségekre is megtalálják a gyógyszereket, melyek Európában gyógyíthatatlanoknak látszanak.” Gyógyítják az epilepsziát, bíborlázat, tüdővést, félsüketséget, és ismerik az elvonókúrát, van olyan gyógyszerük, amivel a szeszt megutáltatják. A beteget nem fárasztják annyira kérdéssel, mint Európában. Gyógyszereik gyökerekből és füvekből készülnek. Kínai tintát, a Hainan szigetén található ollótlan rákot használják vérhas, sebek gyógyítására. A teát úgy használják gyógyításra, mint a bort Franciaországban, gyömbért is kevernek bele. Az érvágás itt még ritkább, gyakori a diétáztatás. A kígyómarást egy Indiából hozott gesztenye nagyságú gyógyszerrel gyógyítják. Maga is kipróbálta egyik ismerősén, egy órán belül túl volt minden veszélyen. Maga az orvostudomány Kínából került ide.¹⁷

A kínai civilizáció befolyásának jelentőségét Borri is felismeri, de a vietnami kultúrát nem tekinti a kínai függelékének. Szerinte a kokinkínaiak a fegyverszerető japánok és tudománykedvelő kínaiak között állnak, mind a katonai mind a tudományos érdemeket megbecsülik. A konfucianizmus hatásának tudható be, hogy az erkölcsfilozófiát, gazdaságtant és a politikai tudományt művelik a legmagasabb szinten. Könyveik tele vannak Seneca, Cato és Cicero nézeteihez hasonló politikai tanításokkal. A jogszolgáltatásról is megtudunk egyet-mást: ismeretlen a jogászai csűrés-csavarás, a pereket katonai módon döntik el. A kormányzók fogadják a peres feleket napi 4 órán keresztül. A lopást ujlevágással, sok esetben lenyakaztatással büntetik, a házasságtörőket betanított elefántokkal tapostatják agyon.¹⁸

Keveset tudunk a többnejűségről, annyit azonban elárul Borri, hogy elsősorban a gazdagok körében dívik. Az első feleség választja a többit a férj ízlése szerint, és ő parancsol felettük. A házasságot fel lehet bontani valamelyik fél hibájából, és engedélyt adnak új házasság kötésére. Borri tapasztalatai a mai Dél-Vietnam északi részére vonatkoznak, amelyet a vietnamiak hosszú háborúskodás után hódítottak el a chamoktól, és itt még frissebben éltek az ősi társadalmi szervezet maradványai, közöttük a matriarchátus. Ennek kifejeződése Borri megfigyelése, mely szerint a nő vezeti a családot, a férj a házasság alkalmával a feleség házába megy és nem avatkozik bele a család, háztartás irányításába, csupán henyél, eszik.

A Nguyen részállam egyrészt háborúskodott az északi Trinhekkel, másrészt folytatta a dél felé vonulás hagyományait, és hadjáratokat vezetett a mai Dél-Vietnam déli részében levő Champa, a cham királyság ellen. Innen van, hogy Kokinkínában fejlett volt a hadászat. Az európaiaktól megtanulták a puskalövést és ágyúzást, sokat lőnek célba a katonák, gyakran az európaiakat is kihívják versenyre. A japánoktól a széles görbe kard használatát vették át. Mintegy 80 000 katonát is ki tud állítani a fejedelem. A hadihajókra úgy toborozzák a katonákat, hogy a kiküldött toborzók ráteszik kezüket azok fejére, akiket alkalmasnak tartanak az evezésre. Ez alól a szolgálat alól a nemesi rang sem jelent felmentést. Az evezősöket az átlagnál jobban fizetik, családjukat rangjukhoz mérten a fejedelem költségén tartják el távollétük alatt. Borri szerint a hadművészet és a hadfegyelem Kokinkínában eléri az európai színvonalat, a harcosok igen bátrak.¹⁹

¹⁷. MCT 138–142. l.

¹⁸. BAVH 319–324. l.

¹⁹. Uo. 326–330. l.

Kokinkína katonai ereje gazdaságán alapul, melynek csalhatatlan jele a fejlett külkereskedelem. Ennek jellege teljesen passzív, a vietnamiak nem mennek távol kereskedni, a külföldiek, tonkiniak, kínaiak, japánok, kambodzsaiak, mánillaiak és malaccai kereskedők jönnek ide, akiket a föld kincsei vonzanak. Ezekért pánzt adnak, „melyet magát is áruként használnak itt“. Értéke a mennyiségétől függ.²⁰ Borrinak ez a precíz megfigyelése az árutermelés és pénzgazdaság csírázásáról tanúskodik. A kokinkínai Nguyen állam kereskedelmi pénze rézből van, szépen van kiképezve, az uralkodó címerével van ellátva. Legtöbbnyire a kínaiakkal és japánokkal kereskednek, ezeknek állandó kikötőjük van, ahol minden évben 4 hónapig tart a vásár. A kínaiak évi 4—5 millió értékű ezüstöt behoznak, a japánok főleg finom selymüket cserélik ki itteni árukra. Vámokból és adókból az uralkodó jelentős jövedelmet szerez. Földjük gazdagsága a kokinkínaiakat nem serkenti az ipar művelésére, de értékelik a külföldi árukat. Drágán megvásárolják a nekik tetsző holmikat: tüköt, karkötőket, fésűket, üvegfülbevalókat stb. Egy macaói portugál 30 dukát értékű tűért több mint 1000 dukátot kapott. Kedvelik az európai sapkákat, öveket, ingeket és más ruhaneműket.

Az európaiakkal való érintkezést maga az uralkodó segíti elő, aki a Trinhet támogató hollandokkal szemben a portugáloknak kedvez. Felajánlotta, hogy építsenek maguknak olyan kereskedő várost, amilyen a japánoknak és a kínaiaknak van. Borri ezt jó gondolatnak tartja, és felszólítja a pápát, hogy ösztönözze a portugálokat (azaz a spanyol monarchiát, melynek keretei közé tartozott Portugália 1580—1640 között) ebben az irányban, így a katolikus egyház szilárd támaszpontot nyerne Indokínában. Ezzel a megfigyelő átadja helyét a hittérítőnek, akinek fő célja a „lelkek megmentése” volt Vietnámban.

Borri művének második, számunkra érdektelen része főleg a térítéssel foglalkozik. A vietnami vallási viszonyokról adott elemzése nemcsak azért kiemelkedő, mert a buddhizmust főleg japán források alapján ismerteti, hanem azért is, mert Vietnam e részében erős vallási szinkretizmus uralkodott, és a keveredő vallások egyike sem tartotta meg eredeti eszmevilágát és formakincsét.

Vietnam népének vallási és kulturális viszonyairól sokkal többet meg tudunk A. de Rhodes és J. Tissanier munkáiból, akik vizsgálódásaikat és megfigyeléseiket az észak-vietnami, a „tonkini” viszonyokra alapozták. E törzsterület történeti adottságai, gazdasági és politikai helyzete, társadalma gazdagabb terület volt a XVII. századi első európai megfigyelők számára, mint a kétségkívül vonzó, de szerkezetileg még ki nem forrott „Kokinkína”.

*

*

*

Észak-és Dél-Vietnamot együtt Annamnak hívják — tudósít bennünket A. de Rhodes a Tonkinról szóló részletes leírásában.²¹ Kihangsúlyozza, hogy a két rész, Tonkin és Kokinkína ugyanazon nemzet részei, melyeknek szokásai és nyelve azonosak. A kínai uralom lerázásának jeleként az ország lakói megváltoztatták viseletüket. Az állam egységének megbomlása, a belháborúk leírása után Rhodes rátér Tonkin belső viszonyainak elemzésére, mindenképp előttről a király, a „vua” és a helyette uralkodó „chua” hatáskörének körül-

²⁰ Uo. 332. l.

²¹ Annam csak később vált Közép-Vietnam nevévé az európai szóhasználatban

határolására. Az előbbi a Lê dinasztziából, az utóbbi a Trinh családból kerül ki. Lényegében névlegesnek lehet minősíteni a király hatalmát, tevékenysége merő formaságokra korlátozódik: a földek megnyitása a holdújév ünnepén, címek adományozása a chua beleegyezésével. Ez utóbbi kezében összpontosul a reális hatalom, mintegy 50 000 főnyi állandó hadsereg áll rendelkezésére, és több mint 1000 hajója van. E nagyrészt háromevezős hajók az európaiakkal is kiállják a versenyt gyorsaságban.

Az általános bevezető lapok után szemléletes körkép fogadja a *Tonquinienis historia* olvasóját. Mindjárt a főváros, Ke Cho (Hanoi) gyakorol ránk imponáló benyomást: „Rendkívül nagy kiterjedésű; mind hosszúságban mind szélességben hat mérföldnyi; mindenütt igen szép utcák tagolják, melyeken tizenkét lovas elfér egymás mellett.” Ünnepkor annyian tolongnak, hogy alig lehet közlekedni. Rhodes a főváros lakosságát 100 000-re becsüli. Sok az árus, mintegy 50 000 azoknak a száma, akik édességeket kínálnak mindenfelé. Ezek nagyon közkedveltek, a járókelők, főleg a nemesek és tisztviselők külön tarisznyát hordanak magukkal és azokból édességgel kínálják meg ismerőseiket.

A nagy népsűrűség az egész országra jellemző. Ez és a sok adó teszi lehetővé a hatalmas hadsereg kiállítását. Nagyon kevés kivétellel minden 19—60 év közti fizeti a király számára megállapított évi adót, melynek értéke fejenként annyi, mint 2 francia arany, de a pártütők tartományai ennél 4-szer is többet adóznak. Mind a gazdag, mind a szegény ugyanolyan összegű állami adót fizet. Akiknek munkaerejükön kívül egyébük nincs, azok családostul dolgozzák le az adót. E megszabott adón kívül időnként és önkényesen terményszolgáltatásokat is kivetnek, főleg újévkor, a fejedelem születésnapján, az elhunyt király halálának évfordulóján és aratáskor. Az alkalmi terményilletékeket községenként vetik ki, kijelölt adószedők hajtják be. Rhodes kimutatást készített a tonkini falvak számáról, sajnos elveszett amikor ő a holdandok fogságába került. Sok falu közvetlenül a kiráynak vagy az előkelőknek adózik. A király falvakkal jutalmazza híveit, de utódaik nem öröklik, ha csak a király újból nem ajándékozta nekik. Jelentős körülmény, hogy a király a birtokot az adományozott életében is elveheti, ha arra méltatlanná válik. Emlékszik Rhodes olyan megkeresztelt gazdagra, akinek az uralkodó már 54 falut ajándékozott. Rokonainak természetesen többet adományoz.²²

A vietnami feudalizmus jellegzetes vonásai domborodnak ki a leírás nyomán. Mint az ország földjeinek elvi tulajdonosa az uralkodó e tulajdonjog alapján szedi az adót, adományoz, és nem engedi a birtokokat a vazallusok tulajdonává válni. Ez természetesen csak tendencia, a valóságban a részfejedelmi hatalom, feudális anarchia megerősödésének tág tere volt, hiszen maga az állam kettéválása is ennek az eredménye. Rhodes a központi hatalom által élvezett előnyöket hangsúlyozza ki: a megajándékozott tisztviselők részéről szolgáltatott ajándékokat és a hadsereg ráépítését az adománybirtokra. Az adományozott falvakban a tisztek békében közmunkával foglalkoztatják a katonákat, házakat, hajókat építenek, öntözőcsatornát készítenek stb. Hadgyakorlatot kétszer tartanak havonta. Augusztusban esküsznek fel a királyra a hadsereg tagjai, és a rangokat, ajándékokat aszerint állapítják meg, hogy az egyes katonák milyen jól ejtik ki az esküszöveget. Tissanier megállapítása szerint az 50 000 főnyi belső hadseregen kívül a Kokinkina felé eső határokon egy másik, 60 000-es hadsereg állomásozik. A fejedelem körül 500 elefánt szol-

²². TH 24—26. 1.

gál. Kiemeli a fényes, arannyal díszített galerákat és a kézművesek által készített fegyverek, köztük a muskéták jó minőségét.²³

Az ország közigazgatása is az adományrendszerre épül. Az uralkodó egy kiválasztott tanácsosokból álló testület segítségével kormányoz, mely legfőbb fellebbezési fórumként szerepel. A tartományok élén is a király megajándékozott tisztviselői állnak, külön a törvényt magyarázó mandarinok, külön a katonai vezetők. Mindezek felett a főkormányzó áll. A tartományi bírászkodás területén belül két fórum van, egyik a kisebb, másik a nagyobb bűncselekmények büntetésére. A tartományok kisebb részekre (phú-k), ezek olyan egységekre (huyen) oszlanak, melyek megfelelnek a nyugat-európai báróságoknak, ezeken belül vannak a földesuraságok (xa-k). Mint az adománybirtokok, úgy a vezető tisztségek sem örökölhetők, a tartományi kormányzókat 3 évenként cserélik.

Három évenként hirdeti meg a király a doktori (mandarini) vizsgákat is. A mandarinok képzéséről és politikai szerepükről Rhodes és Tissanier egy-egy kiegészítve adnak érdekes összképet.²⁴ Az elnyert tisztség foka a mandarinvizsgákon elért sikerektől függ. Három fokozatot különböztetnek meg: sindo, honcon és tansi. A sindo vizsga alkalmával a tanítvány mesterével együtt megjelenik az elnöklő mandarin előtt, tintát, ecsetet és tiszta lapot kap. Bezárják egy külön szobába, melyre kívülről egy katona őrködik, nehogy a jelölt kívülről segítséget kaphasson. Egy napig írják a feladatot, mely kínai írásjelekkel írandó diktált szöveg leírásából áll. Aki csak egy írásjelet is elhibáz, megbukott. Akik sikerrel megállták helyüket, a negyedik napon témát kapnak az elnöktől, melyről szabad fogalmazványt kell készíteniök. Rendszerint államelméleti tárgykorból írnak dolgozatot: melyek a legszükségesebb erények a fejedelem számára, milyen kormányzati forma a legmegfelelőbb? stb. Aki az elbírálás után megfelelőnek találtatott, az elnyerte a honcon (huong cong) fokozatot.

A tansi fokozatot 6 évenként lehet megpályázni. 603 500 sindo, 4000 honcon fokozatú mandarinról tesz említést Tissanier. A honcon fokozatúak között is 3 kategóriát állapítanak meg különvizsgák útján. A legkiválóbb honconok közül a „vua” választja ki a meghatározott számú tansit, a kinevezéseket a „chua” véglegesíti. 8 kategória és 32 funkció között oszlanak meg a tansik. Azok a sindók, akiknek honcon vizsgája nem sikerült, 3 év múlva jelentkezhetnek, ugyanígy a sindo vizsgán elbukottak is.

Természetesen a képzettség foka egyben a kiváltságok fokozatát is jelöli. A sindo mandarinok, akik alsóbb tisztségeket töltenek be, a katonai szolgálat és az adó fele alól fel vannak mentve, a honconok, akik a kisebb bíróságokban kapnak elhelyezést, az egész adó alól mentesek. A tansik, a főmandarinok mindenféle mentességet élveznek, 40 szolgát kapnak és ibolyaszínű ruhát hordanak, megfelelő ellátmányban van részük. Számuk korlátozott, az elhalálozások adnak újabb lehetőséget a jelöltek számára.

Tonkinban nem szabad elfogadni pénzt a peres felektől, az igazságtevő mandarinokat az uralkodó fizeti. Ez az oka annak a már említett ténynek, hogy itt nincs annyi pereskedés, mint Európában. A bírósági eljárások tanúkkal történnek, a büntetések olyan szigorúak, mint Kokinkínában. Aki 100 aragnál értékesebb tárgyat lop el, vagy ismételten lop, fejvesztésre ítélik.

²³. MCT 94. és 101–103. l.

²⁴. TH 32–34., MCT 107–111. l.

Ha az uralkodó valakinek megkegyelmez, haját levágatja és soha nem szabad a bűnösnek haját megnövesztenie, hogy emlékezzék bűnére. Ugyanúgy, mint délen, a házasságtörést itt is szigorúan ítélik meg. A bűnös felet és bűntársát a betanított elefántok elé hurcolják, ezek a levegőbe dobják őket, majd a földön átszúrják és agyontapossák. A kisebb bűnösöket kalodába zárják vagy ha nőkről van szó, nyakán kötéllel vonszolják őket az utcán, a kisebb lopást a jobbkez mutatóujjának levágásával büntetik. Talán még annyit a magánjogi viszonyokról, hogy az elváltat lehetővé teszik a férfiaknak, de a nőknek nem. A kokinkínai helyzethez képest Tonkinban a férfiak lényegesen nagyobb a hatalma a családban, itt is létezik a többnejűség.

Nemcsak a tudományok szerves beépítése az államigazgatásba, a rendezett és nem elbürokratizált igazságszolgáltatás, nemcsak a kiváló gyógyászat, hanem a vietnami művészet is kivívta a jezsuiták elismerését. Az a Tissanier, aki nem tartja elég szorgalmasnak Tonkin lakóit arra, hogy az európaiakkal vetekedhessenek, kijelenti: „műveikkel jól mutatják, hogy nem barbárok. Van költészetük, színdarabjaik, énekeik, játékaik és táncaik, melyek saját maguké.” Ugyanerre a következtetésre jut szokásaik áttekintése után is. Ünnepeik civilizáltak, a halottak, különösen a kiváló harcosok, hadvezérek kultusza nagy, öltözködésük egyszerű, életmódjukban nincs kivetnivaló.²⁵

Tonkin lakóinak anyagi kultúrájáról és gazdasági viszonyairól Rhodes ad bővebb tájékoztatást. Különösen az állattenyésztés terén tapasztalt figyelemre méltó jelenségeket. A vietnamiak sok értékes lovat tartanak, az elefántokat Laoszból hozatják nagy költséggel, sok mindenre, még a tűzvész meggátolására is felhasználják őket. Ismerik és tartják a disznót, a vendégeket rendszerint disznóhússal kínálják meg. Bivalyaik nagyon hasznosak, a marhákat is ismerik, éppúgy a kecskét is, de kevés van belőle. Juhtenyésztés nem folyik, ugyancsak nem ismerik a szamarat sem. Viszont a rinocérosz húsát előszeretettel eszik. Nagyon sok a szárnyas, olcsó az ára, a kakasokat viadalok rendezésére is felhasználják. Sok a galamb, ugyanígy a hal is. Sokan foglalkoznak halászsattal.

Hogy miért nem kereskednek külföldi országokkal, Rhodes szakszerűbben magyarázza meg, mint Borri tette kokinkínai viszonylatban. Szerinte az első ok az, hogy a tonkiniak hajói nem alkalmasak a mélyvízi hajózásra, a másik, hogy nem alkalmasak a teherhordásra. Végül az uralkodói tilalmak is akadályozzák az idegen partok felé utazásokat. Viszont mintegy 50 kikötő áll a külföldi kereskedők rendelkezésére, ezek közül főleg a kínaiak és a japánok bonyolítanak le nagy forgalmat az országgal. Álóé fát, selymet, porcellánt és fegyvereket hoznak. 1614 óta, amikor Japánból az elüldözött katolikus térítők Tonkinba mentek, a japán császár tiltja az ide irányuló kereskedelmet.

A nagyobb árukat arannyal és ezüsttel fizetik, amit nem alakítanak át pénzermékké, súlyuk szerint értékelik az egyes arany- és ezüstdarabokat. Az egész országban ugyanaz az értéke a pénzerméeknek, melyeket Kínában és Japánban veretnek. Egészen kis értékű pénzermék csak a királyi székhelyen és a 4 középső tartományban vannak, ezek is, a nagyok is kör alakúak, közepükön lyuk van, hogy zsinórra lehessen őket fűzni. Az aprópénz értéke az ezüsthöz igazodik. Az országban a belső forgalom igen fejlett, a kereskedők évente 2–3-szor meg tudják kettőzni alaptőkájüket.²⁶

²⁵. MCT 112–116. 1.

²⁶. TH 41–48. 1.

Az a kép, melyet a vietnami gazdasági viszonyokról adnak az első hittérítők, meglehetősen hiányos, de hasznosan egészíti ki az eddigi ismereteinket. Az áruterelés csiráinak a fejlődését ugyan hátrányosan befolyásolta az ország politikai egységének felbomlása, de ugyanakkor a természeti gazdagság, valamint a külkereskedelem szempontjából kedvező fekvés állandó ösztönzést adott az áru gazdaságnak, mely természetesen még csak kezdeti fejlődési szakaszában lehetett. Tiszta önálló gazdaságról nem beszélhetünk, de azok a feltételezések is nélkülözik az alapot, melyek az egységes belső piac kialakulásának kezdetére vonatkoznak.²⁷

Nem volna teljes az összkép, ha nem szólnánk az Észak-Vietnamban viszonylagos tisztaságukban megnyilvánuló vallásokról, elsősorban a konfucianizmusról és a buddhizmusról, melyekkel a jezsuitáknak mint főrendbeli akadályokkal kellett számolniuk missziós munkájukban. Igen érdekes az a mód, ahogyan vizsgálták e vallásokat, azokat a vonásokat keresték bennük, amelyek alkalmasnak látszottak arra, hogy a katolikus dogmákhoz és szerzetásokhoz idomítsák őket. Tudvalevő, hogy a hittérítők számolhattak a két fő vallás közötti ellentétekkel is. A mandarinizmus a konfucianus elvek légkörében élt, és némi megszorítással az uralkodó osztály vallásának mondható. Nem áll az, hogy a buddhizmus kizárólag a nép vallása volt; de ha tekintetbe vesszük, hogy a parasztfelkeléseket a középkorban igen gyakran vezették boncok, láthatjuk, hogy az antifeudális társadalmi érdekek rendszerint a buddhista egyházzal szövetségben törtek maguknak utat. A. de Rhodes is hangsúlyozza a buddhizmus kettősségét: két vallási doktrína van, egyik az írástudók részére, a másik az egyszerű nép számára, tele babonásokkal, hiedelmekkel. A buddhizmus e kiemelt népámító jellegének nagy szerepe van abban, hogy a tömegek felsorakoztak mögéje. Tissanier egyenesen úgy osztályoz, hogy a tanultak vallása Konfucetól származik, míg a tanulatlanok vagy a buddhista, vagy a taoista vallást gyakorolják.²⁸

A tényleg jezsuiták a konfucianizmus gyengéjét abban látják, hogy a vallás alapító nem tud semmit a lét megteremtőjéről, istenről. Valóban, a személyes isten fogalma nem játszik szerepet e vallásban, mely inkább az etikai tanítások feudális érdekekre való alkalmazása, mintsem önálló dogmatikával és ontológiával ellátott rendszer. Tissanier jegyzi fel, hogy a konfucianusok csak egy tojással szimbolizált őanyagot ismernek, mely osztódás útján hozta létre az elemeket, az élőlények ezekből vannak összetéve. Az emberek külső része földi, a belső égi elemekből áll, a halál után az utóbbi oda megy, ahonnan származik. A konfucianusok öt fő erénye: a szülők iránti tisztelet, igazságosság, udvariasság, hűség, okosság.²⁹ Rhodes, aki erősen támadja a konfucianizmus hiányos lételméletét, maga is dicséri etikáját, mint amelyben sok megszívlelendő van a keresztények számára is, éppen ezért megtért híveit nem is tiltotta el Konfuce könyveinek olvasásától.

Igen érdekes részleteket ír Tissanier a tonkini buddhizmus kettős teológiájáról, mely a kiválasztottak előtt tagadja a lélekvándorlást, míg a nép számára hirdeti azt. A lélekvándorlás hangsúlyozása mutatja azt a mai napig megfigyelhető keveredést, mely a buddhizmus és a brahmanizmus között végbe-

²⁷ Vö. a Századok 1963. 2. számában idézett vietnami vitacikkeket.

²⁸ A taoizmusról nagyon keveset írnak, Lao-Ce (Lauthu) vallásának nevezik és azt állítják, hogy elterjedt Vietnamban és természetesen Japánban MCT 124. l. TH. 67. l.

²⁹ MCT 119—120. l.

ment. A kereszténység hatásáról is beszámol Tissanier: Rhodes Tonkinba való érkezése után egy Suto nevű kínai buddhista katolikus módra kolostorokat alapított a boncok számára.³⁰ Amit ő és Rhodes a vallásgyakorlatról elmond, az általánosságok között marad: a házi bálványok kultusza, az áldozati ételek cserélése, a pagodák sűrű hálózata stb. Érdekes, hogy a boncokat mint népnéyző, parazita elemeket mutatja be Tissanier, akik megeszik a nép által a pagodába hozott áldozati ételeket. A mostani király — írja — nem törődik a boncokkal, nem kíméli kiváltságaikat, és a legerősebbeket közülük beparancsolja a hadseregbe.³¹

A katolikus térítők a buddhizmus javára is tettek bizonyos engedelményeket, hogy az új hitet beleépítsék a régi tradíciókba. Főleg a halottkultusz vonatkozásában tudták tisztelni szokásaikat. Ez olyan erős, hogy még külföldről is hazahozatják halottaikat. A gyászidő 3 évig tart, ez alatt nem lehet haját vágatni és házasodni. Nagy halotti tort ülnek abban a hiedelemben, hogy a halott lelke is velük lakomázik. Minden évben megünneplik a halál évfordulóját. Ha valaki a halotti tort elmulasztja, ez az örökségből való kitagadást vonhatja maga után. Az uralkodó a nyolcadik nemzedékig megemlékezik elhunyt őseiről. A halottak kultusza nagyon sok pénzbe kerül. Nemcsak a torról és az áldozatról van szó, hanem arról is, hogy az elhunyt emlékére házat építenek, majd felgyújtják azt, a bútordarabokat is a tűzbe dobálják, hogy az elhunyt a másvilágon szebbet kapjon. Júniusban azok emlékének áldoznak, akiknek már nincs a földön hozzátartozójuk. Ilyenkor élelmiszereket gyűjtenek és kiteszik a háztetőkre.³²

Ha a halotti kultusz költségeihez hozzávesszük az uralkodó születésnapjára és más ünnepekre begyűjtött élelmiszereket, egy olyan kultikus megterhelés rendszere bontakozik ki, melyet a feudális kizsákmányolás normáját kutatóknak az eddigénél jobban figyelembe kell venniük.

Rhodes tudósít arról, hogy az adósságok az év végén automatikusan elévülnek. Ennek oka az a hiedelem, hogy ha a hitelező zaklatná az adóst, a következő évben annak ősei a hitelezőre zúdítanak haragjukat. A perlekedés általában árt az ősök hírnevének. Újévkor egyébként semmit sem lehet kivinni a házból, a családtól nem szabad távol lenni. Több más babonáról és szokásról ír még Rhodes: Házi isteneikről a katolizálók sem akartak lemondani. Minden falunak megvan a maga védőszentje. Egyes gonosztevőket is védőistenükké tesznek, ha sírjuk közelében a bivalynak vagy marhának valami baja történt. Tissanier feljegyzése szerint a tanultabbak az éhenhaltak szellemének áldoznak, mert meg vannak győződve, hogy a legfinomabb értelmi képességei azoknak vannak, akik a földön a legkevesebbet ettek.³³

A névadás is összefügg a túlvilági hiedelmekkel. Azért adják az újszülöttnak a legrútább neveket, hogy a mellette levő rossz szellemet elriasszák. Amikor az a fiú kap nevet, aki a család feje lesz, az egész család megváltoztatja nevét. A nemesek, ha valaki a velük való beszélgetésben említi nevüket, mely rendszerint köznévi jelentéssel bír, szintén nevet változtatnak. A nevekkal összefüggésben beszél Rhodes a vietnami nyelvről, melynek latin betűs írását véglegesen ő rendszerezte. Ennek egyes múnelyitkait is elmondja, és külö-

³⁰. Uo. 124. l.

³¹. A „vua” ekkor Than-Tong, a „chua” pedig Trinh-Trang volt.

³². TH 70—79. l.

³³. MCT 129 l.

nösen a hangsúly- és jelentésváltozások összefüggései által okozott nehézségekre mutat rá. Az egyik atya halat akart a piacon vásároltatni, de mivel nem a megfelelő hangsúlyt használta, a szolga almát hozott.³⁴

Ezzel újabb területre léptünk. A jezsuiták kulturális szerepe már bonyolult problémát vet fel, általában tartalmazza azokat az ellentmondásokat, melyek a vietnami és az európai kultúra érintkezését jellemzik majd a következő századokban. Politikai szerepük, különösen a XVIII. század végétől egyértelműen negatív.³⁵ A vietnami civilizációról nyert benyomásaik rögzítése azonban nemcsak az első térítések idején, hanem később is hasznosan járul hozzá annak a francia gyarmatosítók által terjesztett propaganda-felfogásnak a szertefoszlásához, mely lebecsülte a gyarmatosítás előtti vietnami civilizációt. Az első jezsuiták még nyíltan ki merték mondani, hogy ez az ország nem barbár, és sok tekintetben eléri az európai színvonalat, sőt bizonyos, főleg morális tekintetben az európaiak fölé emelkedik.

Talán ezért is van az, hogy Borri, Rhodes és Tissanier művelődéstörténeti feljegyzéseit a polgári történetírás meglehetősen elhanyagolta.

Az első térítőket maga a vietnami nép szívesen fogadta, mert a feudális rendszerrel azonosított mandarin vallással, a konfucianizmussal szemben egy új, reményt fakasztó doktrína kezdett kibontakozni előtte a prédikációk során. A kereskedő üzleti lehetőségeket szimatolt meg a keresztény európaiakban, azért örült megjelenésüknek. Az egyes részfejedelmek mindenekeelőtt a nyugatiak technikai, katonai vívmányainak örültek, mert ezekkel saját hatalmuk növelését akarták elérni. A XVII. századtól kezdve élénk fegyverkereskedés folyt Macao és a Nguyenek, Batavia és a Trinhek között. A következő szá-

³⁴. TH 92—95. 1.

³⁵. Bizonyos gazdasági és politikai irányú fordulatot jelentett az indokínai térítésben a Société des Missions Etrangères megjelenése a XVII. sz. második felében. A francia merkantilizmusra és ennek összefüggéseire vö. *A Launay: Historie générale de la Société des Missions Etrangères*. 3. kötet. Paris 1894.

Tájékoztatásul álljon itt az Észak-Vietnamban a XVII. század első felében működött térítők névsora. (MCT 386—387. i.)

Érkezés	Név	Nemzetiség	Távózás
1615	J. Carvalhó	portugál	1616
1615	Fr. Busomi	olasz	1639
1615	A. Diaz	portugál	1639
1615	Joseph	japán	1639
1615	Paul	japán	1639
1616	A. Fernandez	portugál	1642
1617	Fr. de Pina	olasz	?
1617	Fr. Barreto	portugál	1639
1618	Chr. Borri	olasz	1621
?	P. Marques	japán	1627—1663 között
1622	Emm. Fernandez	portugál	1639
1622	Romain Niti	japán	?
1622	J. de Leira	olasz	1626
1622	Emm. Borges	portugál	?
1623	A. de Fontes	portugál	1639
1624—40	A. de Rhodes	francia	1627—45
1624	J. de Majorica	olasz	1632
1624	G. de Matos	portugál	?
1624	M. Ribero	portugál	?

zadban a német jezsuita Siebert a déli állam udvarában matematikus és orvos lesz, a portugál Monteiro a fizikai tudományok legfőbb irányítójának, Loureiro pedig a tűzmesternek a szerepét fogja betölteni. Még a Trinhek államában is, ahol egyébként tiltották a kereszténységet, felhasználták a jezsuiták szak-tudását. A cseh Palacek a hajóépítésben adott tanácsokat a fejedelemnek, majd 1751-ben őt „matematikus és tüzér” hittérítő érkezett az udvarba. Amint ezekből kitűnik, a hittérítők képzettsége és felhasználhatósága sokáig takarni tudta azokat a vonásokat, melyek a jezsuitákat a gyarmatosítók elő-futáiraivá tették.

Nem így a kereskedők esetében. A Trinheknek már 1662-ben rendeletet kellett kiadniuk ellenük: „Azok az idegen kereskedők, akik a királyságban már régóta élnek a lakosok közt elvegyülve, odáig jutottak hogy megvetik a törvényeket és megszegik a tilalmakat, ezért szükségessé vált hogy elkülönítsék őket a lakosság többi részétől.”³⁶ A század végén már politikai akadályokba ütközött európai kereskedelmi lerakatok létesítése Északon. Hogy közelebről mi volt az oka ennek, jól megvilágítja egy későbbi dokumentum. Amikor 1822-ben az angol Kelet-Indiai Társaság kísérletet tesz az üzleti kapcsolatok újrafelvételére Vietnammal, szükségesnek látja hogy teljhatalmú megbízottjának a figyelmét felhívja azokra a hibákra, melyeket az előző századokban tevékenykedő kereskedők elkövettek:

... „az erőszakosság, oktalanság és a nemzeti jogszabályok megsértése jellemezte minden európai nemzet magatartását a régi időszakban, amikor kereskedelmi tevékenységet folytattak ezen a vidéken . . .

... miután tárgyilagosan szemügyre vettük az elmúlt századokban folytatott kereskedelmünket, a Tanács hajlik arra, hogy a mi és a többi európai nemzet kereskedelmének hanyatlását főleg a kicsikart népszerűtlen előjogoknak és az azokkal való visszaélésnek (amire annyi példát lehet idézni) kell tulajdonítani” . . .

Ilyen beismerések meglehetősen ritkák, józan valóságfelmérésüket is kizárólag a kereskedelmi érdekek diktálják. Egyre halkul ez az önkritikus hang, ahogy a XIX. század második feléhez közeledünk, majd a francia gyarmatosítás végleges fordulatot hoz. Ettől kezdve kötelességnek tartotta minden hivatalos francia politikai és tudományos állásfoglalás, hogy csökkentse a vietnami nép történelem- és kultúraalkotó képességét, és igazolja az európai „civilizációs” tevékenység létjogát. Ez a célzatos, áltudományos irodalmi nézőpont egészen *Paul Iscart* 1961-ben kiadott, a vietnami nemzeti jellemről szóló kötetéig végighúzódik, melyben többek között éppen az ellenkezőjét állítja mindannak, amit az első jezsuiták Vietnammal, a vietnami emberekről megfigyeltek.³⁷ Neveiket nem is nagyon lehet felfedezni az egyébként nem jelentéktelen felhasznált irodalomban.

Már a gyarmati korszakban is, de főleg utána a haladó francia tudományosság egészen más utat követett. Mégis a vietnami történelem és kultúra sajátos törvényszerűségei még ma sem ismeretesek kielégítő módon a tudományos közvéleményben. Magasabb fokon, de az első megfigyelők tárgyilagos jószándékával kell közelebb kerülni e sokat szenvedett, hős ázsiai nép civilizációjához.

³⁶ *J. Chesnaux*: i. m. 57. l.

³⁷ *Le phénomène national vietnamien. De l'indépendance unitaire à l'indépendance fractionnée*. Paris, 1961.

ТИБОР ВИТТМАН

ЗАПИСКИ ПЕРВЫХ МИССИОНЕРОВ-ИЕЗУИТОВ О ВЬЕТНАМЕ

Темой статьи является наблюдение за первыми иезуитами, которые действовали в первой половине XVIII века в Северном и Южном Вьетнаме. Буржуазная историческая наука игнорировала анализ записок Борра, Родеза, и Тиссаньея, потому что их выводами не могла обосновать свою пропаганду, которую распространяла об отсталости вьетнамской цивилизации. Эти миссионеры еще смело высказывали, что Вьетнам не является варварской страной и во многих отношениях (в области их военного искусства, медицины) достигает европейского уровня, а с точки зрения морали превосходит европейские государства. В этой статье автор разрабатывает проблемы в связи с „Кокинкойной“ и „Тонкином“.

T. WITTMAN

LES OBSERVATIONS SUR VIETNAM FAITES PAR LES PREMIERS MISSIONNAIRES JÉSUITES

Cet article a pour sujet les observations de ces premiers jésuites qui dans la première moitié du XVIIe siècle évangélisaient les habitants du Vietnam Nord et du Vietnam Sud. Les anciens historiens négligèrent de faire l'analyse plus profonde des descriptions de Borri, d'Alexandre de Rhodes et de Tissanier, car ils subirent plus ou moins l'influence d'une propagande dépréciant la valeur de la civilisation vietnamienne. Ces missionnaires devaient avouer que Vietnam n'était pas un pays barbare, dans quelques domaines (l'art de guerre, la médecine), il atteignait le niveau européen, et quant à la morale publique il surpassait les pays d'Europe. C'est ce que nous essayons d'élucider en rapport avec „Cochinchine“ et avec „Tonkin“.